

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 4

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

*Elektron nashr. 882 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 30-aprelda ruxsat etildi.*

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalendarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Organizational Behavior and Leadership.....	10
Ibrokhim Gulomov	
Baliqchilikda klasterlarini tashkil etishning nazariy asoslari	18
Olim Murtazayev, Muydinov Olim Bekmurotovich	
Оценка состояния привлечения инвестиций в сферу туризма Узбекистана и механизмы управления	24
Арзиматов Бобирмирзо Зокирджон угли	
Biologik aktivlar buxgalteriya hisobni milliy va xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish masalalari ...	27
Axmadaliyeva Zebo Abdusalimovna	
Aholi yashash joylarida yong'in risklarini bartaraf etish xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari	32
Aziz Zikriyoev	
O'zbekistonda ilmiy darajali kadrlar tayyorlash tizimi boshqaruvining tashkiliy tuzilmasi va vazifalari.....	40
Beknaeva Shaxnoza Vladimirovna	
Mintaqaviy turizmning iqtisodiyot rivojlanishiga ta'siri (O'zbekiston turistik xizmatlar bozori misolida).....	45
D. B. O'roqova	
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ko'paytirishning asosiy yo'llari.....	50
Ibrohimov Boburmirzo Baxtiyor o'g'li, Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	
Sanoat korxonalarining aksiyalar bozorida faoliyati tahlili: muammolar va yechimlar	55
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
Qurilishda modernizatsiya va diversifikatsiya qilish asosida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish	63
Islamov Ozodjon	
Sanoat korxonalarini innovatsion salohiyatini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	67
J. K. Boymurodov	
Mamlakatda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari	72
Kadirxodjayeva Nilufar Raxmatullayevna	
BlokchEYn texnologiyalari yordamida raqamli iqtisodiyotni o'zgartirish	77
Karabayev Rustam Zafarovich, Saitkamolov Muxammadxo'ja Sobirxo'ja o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy mehnat bozorining rivojlanishi	84
Layli Mirzayeva	
Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda investitsion resurslardan samarali foydalanish mexanizmlari.....	88
Luiza Komilovna Xaydarova	
Umumta'lim muassasalari sonining ekonometrik tahlilini pedagogik metodlar yordamida amalga oshirish....	93
Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna	
O'zbekiston tarixiy shaharlarida turistik faoliyati shakllanishi va ularni boshqarishning nazariy asoslari.....	98
Meliqulov G'ayrat Abdug'afforovich	
Iqtisodiy rivojlanish va ilmiy tadqiqot rivojlanishining havo ifloslanish darajasiga ta'siri	105
Murodullayev Kamoliddin Sherzod o'g'li, Sadibekova Bibisora Djapparovna, Turdiqulov Farrux Ravshanjon o'g'li	
Hududlarni rivojlantirish va "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishning ekologik muammolari.....	110
Maxkamov Saidafzal Saidkamol o'g'li, Yigitaliyeva Dilnavo Mansurjon qizi	
Ekoturizm obyektining tasniflanishi va alohida xususiyatlari	116
Qodirov Azizjon Anvarovich	
Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida sifat menejmentidan foydalanishning konseptual asoslari	121
Saidqulova Furuza Farmonovna	
Bo'lajak iqtisodchilarning kasbiy kompetensiyalari.....	125
Shukurova Marifat Xodjiakbar qizi	
Ta'limning bosqichlari va ularning inson kapitalini shakllantirishdagi ahamiyati	129
To'rayeva Hurriyat To'yqulovna	

Hududlarda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish dasturini amalga oshirishda marketingni rivojlantirish yo'llari	136
Xamidov O. X., Tojiyeva A. F.	
Investitsiyalar marketingining strategik aspektlari.....	143
Xodjamberdiyeva Dilnoza Bahtiyorovna	
Xorijiy investitsiyalarni jalb etishda investitsion muhit jozibadorligini oshirishga nazariy qarashlar	149
A. Bektemirov, A. A. Abdurahmonov	
Qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligini oshirishning ilg'or xorij tajribasi	154
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Ochilov Narzullo Fayzulloyevich	
Sanoat ishlab chiqarish tizimining investitsion xususiyatlari.....	159
Yodgorova Xalima To'liqinovna	
Turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda davlat va xususiy sherikchilikning o'zaro bog'liqligi tahlili.....	165
Raxmatov Adxam Itolmasovich	
Mamlakatimizda turizm tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadida marketing instrumentlari orqali samarali tizim yaratish.....	169
Suyunova Kamilla Baxromovna	
Qishloq xo'jaligida agrokimyo xizmatlar ko'rsatishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	173
Tabayev Azamat Zaripbayevich	
Yashil iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirish muammolari.....	178
Xomitov K. Z., Masharipova S. R.	
Considerations on the Problem of Illegal Migration and Human Trafficking	183
Azamatova Gulmira Bayirbekovna, Otarbayeva Guljan Kobeyevna	
Sustainable Development and Environmental Economics in Uzbekistan: A Focus on Carbon Pricing and Renewable Energy	186
Muhammadiyev Po'latjon Ilhomjon o'g'li, Uzganbayeva Dilnoza Toxtasinovna	
The use of Digital Technologies in the Provision Of Utilities to the Population	192
Mamanazarov Oybek Shomurodovich, Inoyatova Durdona Shoxaydarovna, Alijonov Jamshid Alijon o'g'li	
The Current State of the Digital Economy in the Agrarian Sphere: Problems and Solutions	196
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Behavioral Theory of the Firm.....	201
Egamberdieva Oydin Abror qizi	
The Role of Information Technologies in Increasing the Capitalization of Commercial Banks	207
Egamova Makhfurat Esanovna	
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан	211
Абдуллоев Фуркат Олимджонович	
Совершенствование методологии экспертизы инвестиционных проектов	216
Бекимбетова Гулнора Маратовна	
Методические подходы к формированию механизмов стратегического управления развитием химической отрасли.....	223
Бибутова Шахло Саъдуллаевна	
Меры по снижению доли теневой экономики в стране.....	228
Махмудова Юлдузхон Бахромжон кизи, Сафаров Гиёсиддин Абдуллаевич ўгли	
Формирование национальной инновационной системы – одна из приоритетных задач повышения конкурентоспособности Республики Узбекистан	232
Н. М. Махмудов, А. А. Алиев, З. А. Мирзоев	
Мониторинг и анализ современного состояния и развития промышленности в Узбекистане.....	237
Назарова Раъно Рустамовна, Исмоилова Малика Дилшодовна	
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов.....	243
Раупов Жамшид Рашидович	
Роль применения ключевых показателей эффективности труда на предприятиях.....	249
Рахматуллаева Шахноза Хамидовна	

Влияние цифровой трансформации на инвестиционную привлекательность Узбекистана.....	255
Саиткамоллов Муҳаммадхожа Сабирходжа угли, Маркабаева Жансая Айбек кызы	
Организация и координация методической помощи при управлении педагогическими кадрами	261
Хакимова Майя Юрьевна	
Интеграция узбекистана в мировое экономическое содружество путем унификации бухгалтерского учета на основе МСФО	266
Зарипова Саёхат Зафаровна	
Tijorat banklari tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashni rivojlantirish imkoniyatlari.....	271
Abduqodirova Ozoda Anvarjon qizi	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarning joriy tahlili.....	276
Abdusalomov Jaxongir O'ktam o'g'li	
Globalashuv sharoitida mamlakatimizda sug'urta bozorini raqamlashtirishning ahamiyati	282
Anvarova Z.	
The Role of Parents and Teachers in Promoting a Healthy Lifestyle in Children.....	286
Axtamov Djamshed Baxromovich	
A Study of the Importance of Green Economy in Uzbekistan Sustainable Economic Development and its Measurement Indicators in Relation to Environment.....	291
Ataniyazova Maksuda Baltayevna, Tairova Zarnigor Mammot qizi	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot tuzishning zarurligi.....	296
Avazov Iloxom Ravshanovich	
Foydani soliqqa tortish obyekti sifatidagi iqtisodiy tarkibi.....	301
Axrоров Zarif Oripovich	
Surxondaryo viloyatida aholining uy-joy bilan ta'minlanganlik darajasini tahlili.....	309
Ibragimov Qobil To'xtamishovich	
Review of Methodological Approaches to Enterprises Financial Condition Analysis.....	314
Ismailova Maxbuba Mirxalilovna	
Innovatsion rivojlanish sharoitida xizmat ko'rsatish sohasini tasniflanishining nazariy va ilmiy asoslari.....	319
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Korxonalarda benchmarking strategiyalarini qo'llashning ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlari.....	325
Narziyeva Dilafiruz Muxtorovna	
Davlat budjetining soliqsiz daromadlari shakllanishini takomillashtirish yo'llari.....	330
O'ktamova Nargiza Narzulla qizi	
Mamlakatimizda sanoat ishlab chiqarishi korxonalarining rivojlanish holati tahlili.....	334
Olimov Maqsudjon Komiljon o'g'li	
Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar talablari asosida tuzish.....	339
Pardayeva Zulfizar Alimovna	
Raqamlashtirish sharoitida qo'shma korxonasi faoliyatining tahlili.....	343
Rashidov Jamshid Xamidovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida oilaviy tadbirkorlikning o'rni.....	348
Raximov Baxromjon Ibroximovich, Saloxiddinov Zuxriddin Nuriddin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida xizmat ko'rsatishning ilmiy asoslari.....	352
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida telekommunikatsiya sohasini rivojlantirish ilmiy asoslari.....	356
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni joriy etishning huquqiy masalalari.....	360
Turg'unov Saloxiddin Jamol o'g'li, Mirzayeva Mohidil Vohidovna	
Zamonaviy sharoitlarda korxonalarining moliyaviy baqarorligini yaxshilash masalalari	366
Usmanova Guljahon Ulug'bek qizi	
Franshizalarni jalb qilishda davlat boshqaruvi tizimida marketing tadqiqotlarining ahamiyati	371
Xodjayev Anvar Rasulovich	

Transport Decarbonization Strategy.....	377
Yarashova Vasila Kamalovna, Muradov Bekzod Xidirnazar ugli	
Temir yo'l transportida ishlab chiqarish faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish	382
Yermatova Dilnoza Axmadjonovna	
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	387
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	
Issiqlik ta'minoti xizmatlarini ko'rsatish samaradorligi va sifatini baholash ko'rsatkichlari tizimi.....	390
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Issiqlik ta'minoti xizmatlari sifatiga ta'sir etuvchi omillar va ularni baholash	394
Abdulaziz Abdumo'minovich Matro'ziyev	
Jismoniy shaxslarning mol-mulkiga soliq solishni takomillashtirish.....	399
Abdullayev Zafarjon Alijonovich, Zaydullayev Abduhabib Boliqul o'g'li	
Sug'urta tashkilotlarida hisob siyosatini ishlab chiqishning ahamiyati.....	404
Abduraimova Maftunaxon Axmatovna	
Bank risklarini boshqarishning xalqaro tajribalari.....	409
Abdurasulov Jaxongir Abduvaliyevich	
Tadbirkorlik subyektlari ijtimoiy ma'sulligini ta'minlash mexanizmining amal qilish darajasi.....	416
Bayisbayev Javlon Nurlanovich	
Qishloq aholisining qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalarni o'zlashtirishga ta'sir etuvchi omillarni iqtisodiy baholash (Samarqand viloyati misolida).....	421
Bozorova Lobar Nuralevna	
Направления совершенствования инновационных стратегий в деятельности промышленных предприятий.....	427
Дониерова Зухрабону Алишер кизи	
Mol-mulk solig'ining korxonalar faoliyatiga ta'siri.....	432
Qudiyarov Kishibay Ramatullayevich	
Banklar reytingini aniqlash va barqarorligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari.....	438
Maxmudov Omon Tuxtayevich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklarining aktiv va passiv operatsiyalarini innovatsion usullar orqali boshqarishni takomillashtirish	442
Mo'minova Ma'suda Baxtiyarovna	
Auditorlik tekshiruvini dasturiy ta'minot asosida tashkil etish: muammo va yechimlar.....	447
Nazarova Kamola Sattoral qizi	
Ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishning davlat tomonidan tartibga solish konsepsiyasi.....	453
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich	
O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati hamda uni rivojlantirish istiqbollari.....	460
Nurullayeva Shaxnoza, Saydullayeva Saodat	
Tijorat banklari inson kapitali samaradorligini baholashda KPI ko'rsatkichlaridan foydalanish mexanizmlari	467
Turaeva Mastura Kurbanovna	
Сущность и особенности инвестиционно-строительного процесса	471
А. Бектемиров, Б.М.Абдувалиев	
Tijorat banklarida muammoli kreditlarni boshqarishning dolzarb masalalari.....	478
Saidov Hayotjon Raxmatulloevich	
Tijorat banklarida kredit operatsiyalari hisobini takomillashtirish.....	482
Sa'dullayeva Asalxon Muzaffarovna	
Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarining raqobatbardoshlikni baholash usullari	485
Abdulloyev Asliddin Junaydullayevich, Teshayev Mirolim Djumayevich	
Tadbirkorlik subyektlarida soliq yukini optimallashtirish mexanizmi	490
To'xsanov Quدراتillo Nozimovich	

Davlat sektorida ichki audit tadbirlarini umumiy rejalashtirish	495
Xamidova Z. U.	
Aholi moliyaviy savodxonligini oshirish va uning ahamiyati.....	501
Xudayarova Xurshida Abdunazarovna	
Kambag'allikni qisqartirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	505
Xudoyberdiyev Jamshid Juraboy o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalarida buxgalteriya hisobi va ichki auditni takomillashtirish	511
Shaymatova Nargiza Ashurovna	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sug'urta xizmatlari.....	516
Shodmonova Odina G'ofur qizi	
Fuqarolar davlat pensiya ta'minoti tizimining amaldagi holati tahlili.....	520
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Aholiga bank xizmatlari ko'rsatishning ijtimoiy ahamiyati.....	525
Eldor Uskanov	
Innovatsion boshqaruvning ilg'or xorijiy tajribalari	530
Yusupova Jamila Karamatdinovna	
Neft-gaz korxonalarini moliyaviy-iqtisodiy faoliyati natijalari tahlili ("O'ZBEKNEFTGAZ" AJ misolida)	534
Umurzoqov Jamoliddin Sherbekovich	
Korxonalarda savdo marketing faoliyati samaradorligini baholash.....	541
Sobirov Azizbek Avzbekovich	
Moliyaviy firibgarliklarga qarshi kurashishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.....	548
Gadaev Ismat Yadgarovich	
Hududlarda islom iqtisodiyoti tamoyillari asosida amalga oshirilgan investitsion loyihalar: to'siqlar va yechimlar	551
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna	
O'zbekistonda investitsiyalardan samarali foydalanish asosida oziq-ovqat sanoati samaradorligini oshirish yo'llari.....	554
Kobilova Nasiba Xurramovna	
Foreign Economic Relations as a Factor of Effective Functioning of the Economy	561
Bakhodurova Sulkhya Azizkhodjaevna, Li Marina Rudolfovna, Mukhtarova Donata Ravshanbekovna, Romashkin Roman Anatolyevich	
Modern Approaches to the Organization and Development of the Consumer Services Market.....	566
Musyeva Shoira Azimovna	
Ishlab chiqarish siklini qisqartirishning iqtisodiy samaradorligi.....	570
Odina Nabiyevna Tuychiyeva, Nazarova Latofat Toirjon qizi	
Asalarichilik mahsulotlari bozorida marketing strategiyasini amalga oshirish.....	575
Rashidova Xadicha Tursunalievna	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida bank faoliyatini iqtisodiy-matematik modellashtirish yo'llari	581
Raxmanov Mexridin Sindarovich	
Korporativ boshqaruv amaliyoti bo'yicha hisobot tuzish bo'yicha xorijiy tajriba.....	586
Tashmatov Rustam Xusanovich	
Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	592
Yuldashev Xusniddin Abdullayevich	
Iqtisodiyotda turizm o'rnini statistik baholash uslubiyoti.....	595
Zilola Jumanova	
Финансовые риски в исламском финансировании для внедрения в Республики Узбекистан	602
Абдуллоев Фуркат Олимджонович	
Блокчейн-технология и информационная безопасность в цифровой экономике Узбекистана.....	607
Кадиров Алишер Исмаилович	
Цифровая платформа как инструмент трансформации бизнес-процессов	611
Раупов Жамшид Рашидович	

O'zbekistonda zamonaviy kabel va sim mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatiga nazar.....	617
Rashidova Odina Olimjon qizi	
Современные тенденции развития валютных отношений в Узбекистане	622
Камалов Камолалдин Кахрамонович	
Sug'urta sohasining O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rni	626
Sharobiddinov Akramjon Goyibbayevich	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning xorij tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish yo'nalishlari	630
Fayziyeva Aziza Azamat qizi	
Modeling the Stackelberg strategy in a linear model (linear city) Hotteling.....	635
Musayeva Shaira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilkhomovna	
Mulkning kapitallashuvi darajasini iqtisodiy jihatdan amalga oshirish samaradorligini baholash uslublari.....	644
Norboyev Odil Abrayevich	
Tijorat banklarining kredit portfelini amaliy holati va ekonometrik tahlillari: ATB "Aloqabank" misolida.....	649
Norov Akmal Ruzimamatovich, Norova Nozima Nabiyeвна	
O'zbekistonda "yashil iqtisodiyot" muhitida kreditlash va moliyalashtirish imkoniyatlari	654
Taxir Urkinbayev	
Budjet tashkilotlarida ichki nazorat tizimini tashkil qilishning xususiyatlari.....	658
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
Chinese Commercial Banks Experience in Asset Diversification	663
Uktamova Nozima Narzulla kizi	
Sanoat taraqqiyotida ishlab chiqarish korxonalarini ustuvor rivojlantirish istiqbollari.....	667
Yadgarov Akram Akbarovich	
Анализ деятельности коммерческих банков Узбекистана по кредитованию физических лиц.....	673
Базарова Нигора Равшановна	
Mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb etishning innovatsion jarayonlarga ta'sirini baholash.....	684
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	689
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Tashqi mehnat migratsiyasi.....	694
O. N. Djurayev	
Raqamli iqtisodiyotda sanoat tarmog'ining davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini baholash	699
Otaboyeva Dildora	
Nobank kredit tashkilotlarining moliyaviy xizmatlari sifatini oshirishning xorijiy mamlakatlar tajribasi	705
Raimov Xurshid Muxtorovich	
Tijorat banklarida moliyaviy injiniringni qo'llash istiqbollari	711
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich	
O'zbekiston Respublikasi moliya bozorida tijorat banklari faoliyati: muammo va yechimlar	716
Toymuxamedov Ibroxim Rixsiboevich, Jumaev Islombek Akram o'g'li	
Agrar ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish yo'llari	723
Boltayev Nurali Shiramatovich, Beglayev Uchqun Xurramovich, Abdiyev Izzat Risqiboyevich	
O'zini o'zi band qilgan shaxslardan olinadigan soliqlarni takomillashtirish orqali yashirin iqtisodiyotni jilovlash masalalari	731
Davranov Iskandar Jumayevich	
Iqtisodiy konsentratsiyalarni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish.....	738
Luqmanov Sharifxon A'zam o'g'li	
Role of Private and Public Kindergartens in Early Childhood Development	744
Makhmudova Munisakhon Abbos qizi	
"Yashil" enegriya quvvatlarini barpo etish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash asosi sifatida.....	749
Muminova Elnoraxon Abdukarimovna, Umarova Dilnoza Oybek qizi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarda CVP-tahlilni tashkil etishning muammoli jihatlari	754
Qlichev Baxtiyor Pardayevich	

Korxonada likvidlik riskini minimallashtirish orqali uning moliyaviy barqarorligini saqlab qolish	759
Latipova Shaxnoza Maxmudovna	
Развитие международных торгово-экономических связей Республики Узбекистан	766
Ким Татьяна Валерьевна, Гофуржонова Шахрибону Бахромжон кизи	
Kapital qurilishni boshqarish samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari	774
A. Bektemirov, M. U. Sarimsoqov	
O'zbekiston mehnat bozorida yoshlarning ish bilan bandlik darajasini oshirish.....	780
Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich, Bahromov Shahzod Fazliddinovich	
Роль имиджа в улучшении инвестиционной привлекательности высших учебных заведений.....	787
Жанзаков Бекзот, Жонузиков Мирзабек	
Innovatsion kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha xorij tajribasi va uni mamlakat iqtisodiyotida qo'llash imkoniyati.....	795
Toshaliyeva Saodat Toxirovna, Eshqulova Dilorom Abduravupovna	
Перспективы развития банковского сектора в Узбекистане для иностранных туристов	802
Муминов Шахзод Низомиддинович, Каримова Азиза Махомадризоевна	
Innovatsion faoliyat moliyaviy modellari va mexanizmlarini rivojlantirishning konseptual asoslari	806
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna	
Qishloq xo'jaligi tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalar va ulardan respublikamizda samarali foydalanish yo'llari	814
Ishniyazov Baxrom Normamatovich	
Turistik xizmatlarining o'ziga xos xususiyatlari va marketing tadqiqotlari.....	819
Berdikulova Iroda Rayimqulovna	
Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi: asosiy muammolar va rivojlanishining ustuvor yo'nalishlari	823
Yeshimbetov Uktamjon Xudaybergenovich	
Iqtisodiyotning erkinlashtirilishi sharoitlarida kichik biznes sektori rivojlanishining imkoniyatlari.....	832
Botirova R. A., Sirojiddinov I. Q.	
Kriptoalyuta va blokcheyn tadqiqotlari: tendensiyalar va istiqbollar	835
Berdikulov Jurabek	
Bank risklarni monitoring qilish tizimini takomillashtirish	837
Hamroyev Sherzod Axtamovich	
O'zbekiston hududlariga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ko'p qavatli "yashil" fermer xo'jaliklarini tashkil etishning ahamiyati	843
Turdimuratova Aziza Alisherovna	
Surxondaryo viloyatining mahalliy budjet daromadlarini oshirish yo'llari va uni arima modeli asosida prognozlash.....	846
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Qishloq xo'jaligi tarmog'ining mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni va undagi tarkibiy o'zgarishlarni statistik baholash.....	856
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish korxonalarining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati	863
Pardayev Jamshid Muzaffarovich	
Turizm bozorini rivojlantirishda mehnat bozorining tutgan o'rni va ahamiyati	872
Berdikulova Iroda Rayimqulovna, Berdikulov Jurabek	
Проблемы расчета определения и планирования прибыли предприятий в условиях модернизации экономики	876
Алиева С.С.	

IQTISODIYOTDA TURIZM O'RNINI STATISTIK BAHOLASH USLUBIYOTI

Zilola Jumanova

Kadrlar malakasini oshirish va statistik tadqiqotlar instituti
tayanch doktranti

Annotatsiya: Maqolada turizm faoliyati iqtisodiyotda eng tez eguluvchan, sezuvchanligi yuqori ekanligi va turizm iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim omil ekanligi asoslangan. Turizmning milliy va mintaqaviy iqtisodiyotdagi rolini aniqlash uchun statistik usullar ko'rib chiqilgan. Turizmni rivojlanishini ifodalovchi ko'rsatkichlar aniqlangan. Turizmni iqtisodiyotdagi o'rmini bevosita baholashda har bir makroiqtisodiy sohalar bilan korrelyatsion bog'liqligini tahlil qilingan. Ko'p o'zgaruvchan vaqtli qatorlar ma'lumotlarini tahlil qilish uchun ARDL (Autoregressive distributed lag) modeliga asoslangan ekonometrik tenglamalardan foydalanildi.

Kalit so'zlar: turizm iqtisodiyoti, turizm statistikasi, yalpi ichki mahsulot (YAIM) va turizm, turizm sektori va bandlik, turist oqimi va sarflar, regional iqtisodiyot va turizm, turizmning ijtimoiy ta'siri, barqaror turizm, turizmning mintaqaviy ta'siri, turizmning iqtisodiy ko'rsatkichlari.

Abstract: Article tourism in the economy of the fastest eguluvchan activities, the sensitivity is high, and tourism is an important factor in the development of the economy that is based on fact. Discusses statistical methods to determine the role of tourism in the national and regional economy. To identify indicators of the development of tourism representing the role of tourism in the national and regional economy. In assessing the role in the tourism economy directly depends upon the macroeconomic sphere korrelyativ with each analysis that was made. Changing many rows-time data for the analysis of ARDS (Autoregressive distributed lag) model ekonometrik using equation was based on.

Key words: tourism economics, tourism statistics, gross domestic product (GDP) and tourism, and employment in the tourism sector, tourism flow, spending, the economy and regional tourism, the social impact of tourism, sustainable tourism, tourism of the regional impact of tourism on economic indicators.

Аннотация: Статья основана на том, что туристическая деятельность является наиболее гибкой и чувствительной в экономике, а также что туризм является важным фактором развития экономики. Рассмотрены статистические методы определения роли туризма в национальной и региональной экономике. Определены индикаторы, отражающие развитие туризма. При непосредственной оценке места туризма в экономике анализировалась взаимосвязь каждой макроэкономической сферы. Эконометрические уравнения, основанные на модели ARDL (авторегрессионный распределенный лаг), использовались для анализа данных многомерных временных рядов.

Ключевые слова: экономика туризма, статистика туризма, валовой внутренний продукт (ВВП) и туризм, туристический сектор и занятость, туристические потоки и расходы, региональная экономика и туризм, социальное воздействие туризма, устойчивый туризм, региональное влияние туризма, экономические показатели туризма.

KIRISH

Turizm faoliyati iqtisodiyotda eng tez eguluvchan, sezuvchanligi yuqori ekanligi bilan ajralib turadi. Turizm faoliyatning atrof-muhit, ekologik, siyosiy va ijtimoiy iqtisodiyotda muhim o'ringa ega. Shuningdek har qanday iqtisodiyotda inqiroz holatidan o'zining avvalgi holatiga tezlikda erishadigan soha ham turizm sohasidir.

Har qanday ochiq davlat iqtisodiyotida turizm sohasi muhim bo'lib, ayniqsa 2019 yilgi pandemiya holatida bu yanada yaqqol ko'rindi. Ijtimoiy masofaning cheklanishi, transport infratuzilmasining qat'iy nazorat qilinishi turizmni butunlay to'xtatilishiga olib keldi. Bu turizm bilan korxonalarining daromadiga, ishchilarning oylik ish haqlariga ta'sir qildi. Davlatlar o'zlarining iqtisodiyotida turizm sohasi qanchalik zarur ekanligini his qilishib, turizmni qayta oyoqqa turishi uchun barcha imkoniyatlarni qo'llashdi. Chunki turizm iqtisodiyotning xizmat ko'rsatish, investitsiya, bandlik, eksport kabi asosiy ko'rsatkichlari bilan bog'langan bo'lib, turizmni rivojlanishini pasayishi boshqa sohalarga bevosita va bilvosita ta'sir qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Turizm sohasi, uning nazariy asoslari varivojlanishi iqtisodiy adabiyotlarda T.Tashmuradov, A.Saidov, I.S.Tuxliev, S.Safarov, Kim Ok Kyung, N.M.Abdusalomovna, S.Agzamovlarlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Turizm turlari, turistik joylashtirish maskanlari, turizm xizmatlari va mahsulotlari tahlil qilingan. Turizmni innovatsion rivojlanishini statistik yondashuv asosida ham tahlil qilishi mumkin. Statistikaning o'rganish obyekti insoniyat hayotida ro'y beradigan barcha ommaviy voqea va hodisalardir. Turizm sohasi ham hozirda ommaviy voqea hodisalar qatoriga kiradi, demak turizm sohasi statistikaga o'rganish obyekti bo'lishi mumkin. Turizm statistikasi turizm ko'rsatkichlarini hisoblashni o'rganib, ko'rsatkichlarga ta'sir qiluvchi omillarni va ularning o'zgarish dinamikasini tahlil qiladi.

TADQIQOTDA QO'LLANILGAN METODOLOGIYA

"Iqtisodiyotda turizm o'rnini statistik baholash uslubiyoti" bo'yicha metodologiya quyidagi asosiy bosqichlardan iborat bo'ladi:

- **Ma'lumot to'plash:** Turizm sohasiga ta'sir qiluvchi omillar, jumladan, turistlar soni, turizm daromadlari, mehmonxona xizmatlaridan foydalanish statistikasi kabi ma'lumotlarni to'plash.
- **Ma'lumotlarni tahlil qilish:** To'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish orqali turizm sohasining iqtisodiyotga ta'sirini baholash. Bu bosqichda turli statistik usullar va modellar, jumladan, regresyon tahlili, korelyatsion tahlil va boshqalar qo'llaniladi.
- **Dinamikani tahlil qilish:** Turizm sohasining vaqt bo'yicha o'sish dinamikasini tahlil qilish. Bu, turizm sohasining iqtisodiyotdagi ulushi qanday o'zgarayotganini ko'rsatib beradi.
- **Prognostik modellar yaratish:** Kelajakdagi turizm faoliyatini baholash uchun prognostik modellar yaratish. Bu modellar turizm sohasining rivojlanish tendentsiyalarini oldindan ko'rish va moslashuvchan strategiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.
- **Siyoq yondashuvlarini ishlab chiqish:** Olingan natijalar asosida turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish va strategiyalar tuzish. Bu strategiyalar turizmni qo'llab-quvvatlash uchun davlat siyosatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.
- **Hisobot va taqdimotlar tayyorlash:** Barcha bosqichlarda olingan natijalar va tahlillarni jamlab, aniq va tushunarli hisobotlar tayyorlash. Bu hisobotlar qaror qabul qiluvchilar va manfaatdor tomonlar uchun muhim ma'lumot manbai bo'ladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Turizm iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi, chunki u ish o'rinlari yaratish, infratuzilmani yaxshilash va mahalliy daromadlarni oshirishga hissa qo'shadi. Turizmning milliy va mintaqaviy iqtisodiyotdagi rolini aniqlash uchun statistik usullarni ko'rib chiqadi.

Bu uslubiyotlar asosan quyidagi jihatlarni qamrab oladi:

- **Turizmning iqtisodiy ko'rsatkichlari:** Turizm sektorining yalpi ichki mahsulot (YIM) ga qo'shgan hissasi, turizm bilan bog'liq xizmatlar va tovarlar, shuningdek, turizmdan olinadigan soliqlar va bojlar kabi ko'rsatkichlar orqali baholanadi.
- **Ish o'rinlari va bandlik:** Turizm sohasida yaratilgan ish o'rinlari soni va turizm sektori orqali bandlikning umumiy iqtisodiyotdagi ulushi aniqlanadi.
- **Turist oqimi va sarflar:** Turistlarning soni, ularning kelib chiqish mamlakatlari, sayohat qilish sabablari, qolish davomiyligi va turizmda sarflangan mablag'lar kabi ko'rsatkichlar statistik baholashda foydalaniladi.
- **Regional ta'sir:** Turizmning mintaqaviy iqtisodiyotlarga ta'siri, shu jumladan, mahalliy daromadlar va iqtisodiy rivojlanishga qo'shgan hissasi baholanadi.
- **Turizmning ijtimoiy va madaniy ta'siri:** Turizm sektorining mahalliy madaniyat va ijtimoiy strukturalarga ta'siri, shu bilan birga, barqaror turizm tamoyillariga muvofiq tahlil qilinadi.

Bu uslubiyot orqali turizmning iqtisodiyotdagi muhim roli aniqlanadi va bu sohani yanada rivojlantirish uchun strategiyalar ishlab chiqiladi. Statistical ko'rsatkichlar va tahlillar asosida turizm sektorining iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini aniqlashga yordam beradi.

Turizmning iqtisodiyotdagi o'rnini statistik baholashda xalqaro standartlarda qo'llanilayotgan uch usulning (to'g'ridan to'g'ri, bilvosita va multiplikativ) har biri uchun bir necha turdagi statistik usullar keng foydalaniladi.

Bizning fikrimizcha, turizmning iqtisodiyotdagi o'rnini to'g'ridan to'g'ri ta'sirini baholashda eng to'g'ri statistik metod bu milliy hisoblar tizimidagi turizmning yordamchi hisobi va uning jamlanma jadvallaridir.

Turizmning bilvosita o'rnini statistik baholashda asosiy statistik usul koeffitsiyentlar usulidir. Bunda har bir sohada turizmning ulushini hisoblash va bilvosita ta'sirini o'rganish zarur bo'ladi.

Turizmning iqtisodiyotdagi o'rnini multiplikativ ta'sirini statistik baholashda ko'p qo'llaniladigan metod bu ekonometrik modellashtirish bo'lib, bunda makroiqtisodiy tarmoqlar bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi.

Turizmni rivojlanishini ifodalovchi ko'rsatkichlarni aniqlashda Turizm yordamchi hisoblari (TYOH) juda muhim va asosiy manbalardan biridir. Turizm yordamchi schetlari hisobi deb ba'zi adabiyotlarda Satelistik schetlar tushuniladi. Satellite ingliz tilidan tarjima qilinganda yo'ldosh degan ma'noni bildiradi, iqtisodiyotda bu yordamchi hisoblar ma'nosida qo'llaniladi. Turizm sohasining yordamchi hisoblari orqali tahlili qilinishini asosiy sababi turizm aniq bir tarmoqda joylashmaganligidir. Turizm yordamchi hisobi jadvalar orqali turli tarmoqlardan ma'lumotlarini yig'ib keyin tahlil qiladi.

"Turizm yordamchi hisobi – 2008"da keltirilishicha, Turizm yordamchi hisobi bu tashrif buyuruvchilarning xarajatlari va iste'moli to'g'risida, shuningdek turizm sohasini makroiqtisodiy ko'rsatkichlarini MHT bilan uyg'un holda shakllantirishni ifodalaydi ^[1].

Turizm yordamchi hisobi (TYOH) Milliy hisoblar tizimining muhim hisoblaridan biri bo'lib, uni O'zbekiston milliy statistika amaliyotiga to'liq joriy qilish hamda TYOH ko'rsatkichlarini xalqaro standartlarga muvofiq shakllantirish iqtisodiyotimizning strategik sohasi hisoblangan turizmni jadal rivojlantirish uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratish, turizm salohiyatidan yanada to'liq va samarali foydalanish imkonini beradi.

Turizm ko'rsatkichlarining chop etish davomiyligi oylik, choraklik, yillik bo'lib, xalqaro standartlar talabiga ko'ra kamida har uch oyda bir marta ma'lumotlar e'lon qilinib borilishi kerak. Bu turizm statistikasi uchun eng zarur xalqaro talablardan biridir.

Statistik ma'lumotlarni to'plashda va ularni sifati va reprezentativligini oshirishda o'ta muhim hisoblanadi. Ma'lumki, raqamli iqtisodiyot – bu yangi texnologiyalar, platformalar joriy etish orqali mavjud iqtisodiyotni yanigicha tizimga ko'chirish deganidir. Respublikamizda bu borada keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezident huzuridagi Davlat statistika agentligi, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi bilan birgalikda davlat idoralarining axborot tizimlari va ma'lumotlar bazalarini integratsiya qilish orqali mamlakatning ijtimoiy - iqtisodiy rivojlanishini tahlil qilish, kelgusida prognozlash va davlat boshqaruvida foydalaniladigan ma'lumotlarni shakllantirish imkonini beruvchi Davlat organlari ma'lumotlarini yig'ish va qayta ishlash axborot tizimi yaratilmoqda. Bu usulni qo'llashda jahon tajribasi ko'rsatmoqdaki barcha hujjatlar almashinuvi yuqori darajada avtomatlashadi va ular soni kamayadi, buxgalterlik va boshqaruv tizimlarining elektron integratsiyalashadi, ma'lumotlar elektron bazalari yaratiladi, korporativ tarmoqlar hamkorligi oshadi, turistlar fikrlarini o'rganish sifati oshadi va tezlashadi.

Turizm yordamchi hisobi asosan o'nta jadvaldan iborat bo'lib, respublikada keyingi yillarda barcha jadvalar to'liq shakllantirilib, Statistika saytida berib borilmoqda.

1-jadval: Turizmning to'g'ridan to'g'ri ta'sirini hisoblashda asosiy turizm ko'rsatkichlari

No	Turizm faoliyati	Hisoblash usuli	Hisoblash davri
1.	Kirishga oid turizm iste'moli	TYOH	yillik
2.	Ichki turizmga oid xarajatlar	TYOH	yillik
3.	Chiqishga oid turizm xarajatlari	TYOH	yillik
4.	Mamlakat ichidagi turizmga oid iste'mol	so'rovnoma	yillik
5.	Turizm tarmog'ida ishlab chiqarish hisobi	TYOH	choraklik
6.	Mamlakat ichidagi to'g'ridan to'g'ri turizm taklifi	TYOH	choraklik
7.	Turizm tarmoqlaridagi bandlik	so'rovnoma	yillik
8.	Turizm tarmoqlarida asosiy kapitalning yalpi jamg'arilishi	MHT	choraklik
9.	Jamoaviy turar joylar faoliyati	so'rovnoma	yillik
10.	Turizm rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari	MHT	choraklik

Ba'zi jadvallar hisobotlar asosida boshqalari esa so'rovnomalar bo'yicha to'ldiriladi. Har bir jadvalda xalqaro standartlar talabiga ko'ra quyidagi tarmoqlar bo'yicha ma'lumotlar bo'lishi zarur.

2-jadval: Turizm ko'rsatkichlarini asosiy tarmoqlari bilan bog'liqligi

Tashrif buyuruvchilarni joylashtirish bo'yicha xizmatlar	
2.	Umumiy ovqatlanish korxonalari xizmatlari
3.	Temir yo'l yo'lovchi transporti xizmatlari
3.1	Temir yo'lovchi transport xizmatlari
3.2	Quruqlikdagi yo'lovchi transporti xizmatlari
3.3	Suv yo'li transport xizmatlari
Havo yo'li yo'lovchi transporti xizmatlari	
4.	Transport vositalarini ijaraga berish xizmatlari
5.	Turizm agentliklari xizmatlari va bron qilish bo'yicha boshqa xizmatlar
5.1	Turizm agentliklari xizmatlari
5.2	Ekologik va ma'muriy xizmatlar
6.	Madaniyat sohasidagi xizmatlar
6.1	Rassomchilik xizmatlari
6.2	Muzeylar va boshqa ma'daniy xizmatlar
7.	Sport va dam olish bo'yicha xizmatlari
8.	Turizmga doir boshqa xizmatlar
8.1	Bank xizmatlari
8.2	Sug'urta xizmatlari
8.3	Pochta xizmatlari
8.4	Mahalliy korxonalarining xizmatlari
8.5	Konferensiya va ko'rgazma xizmatlari
9.	Savdo xizmatlari
Umumiy iste'mol	

BMT va UNWTO statistika standartlaridan foydalanish imkoniyati to'laroq va taqqoslash mumkin bo'lgan statistik tadqiqotlar o'tkazish, statistik bashoratlar tuzish, hududiy bo'linma miqyosida turizm yordamchi hisob ishlab chiqish imkonini beradi. Turizmning statistik vazifalarga quyidagilar kiradi:

- tashrif buyuruvchilarni statistik tahlil qilish, turistik iste'mol va joylashtirish obyektlari faoliyati samaradorligini tahlil qilish;
- turizm yordamchi hisob tuzish.

Bu muammolarni samarali hal etish uchun rivojlangan turizm infratuzilmasiga ega bo'lgan mamlakatlar statistik ishlanmalarining uzoq muddatli tajribasidan va shunga mos ravishda turizm statistikasidan foydalanish juda muhimdir.

O'zbekiston Respublikasida hozirgi paytda turizmning statistik kuzatuv o'tkazish uslubiyoti endi shakllanish bosqichida. Mintaqaviy statistikasini rivojlantirishga yangi yondashuvlar yaratilmoqda, ular yangi statistik ko'rsatkichlar va hisobot shakllarini joriy etishni o'z ichiga oladi, ammo turizmning statistik qo'llab-quvvatlashda jiddiy muammolar hali ham aniqlanmoqda, ular quyidagilar bilan bog'liq: O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga kirib, xalqaro tashkilotlar, shu jumladan, statistika tashkilotlari oldidagi o'z majburiyatlarini bajarayotgan paytda yuzaga keladigan statistikaning bir qator metodologik muammolari hal etilmaganligi; O'zbekiston iqtisodiyoti rivojlanishini tahlil qilish uchun zarur bo'lgan yangi ijtimoiy-iqtisodiy hodisalar va jarayonlarni aks ettiruvchi ko'rsatkichlarning yo'qligi; axborotning "tarqoqligi" va foydalanuvchilarning kerakli axborotni olishdagi qiyinchiliklari; statistik axborot olish va uni barcha manfaatdor foydalanuvchilarga taqdim etish bo'yicha qonunchilik bazasining mukammal emasligi; ijroiya hokimiyat organlarining statistik axborot resurslarini shakllantirish va ulardan axborot olishda huquq va majburiyatlarini tartibga solinmasligi.

Turizm sohasida statistika hisobi va kuzatuv masalalariga ko'plab tadqiqotlar bag'ishlangan. Shu bilan birga, turizmning yanada rivojlantirish milliy iqtisodiyotning barcha sohalarida bashorat qilish va boshqaruv qarorlari qabul qilishda ulardan samarali foydalanish uchun ishonchli va to'liq makroiqtisodiy statistika ko'rsatkichlarini o'z vaqtida olishga imkon beradigan davlat organlari uchun axborot va statistik qo'llab-quvvatlash yagona tizimini yaratish qaratilgan bo'lishi kerak. Afsuski, bu sohadagi tadqiqotlar tarqoq, noto'liq xarakterga ega bo'lib,

O'zbekiston turizmida statistik kuzatuvni tashkil etish uchun keng qamrovli uslubiy yordam ishlab chiqishdan ancha uzoq.

Turizmni iqtisodiyotdagi o'rnini bevosita baholashda har bir makroiqtisodiy sohalar bilan korrelyatsion bog'liqligini tahlilini taklif qilamiz.

3-jadval: Turizmni iqtisodiyotdagi o'rnini aniqlashda makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan korrelyatsion tahlili

1	Turizmning boshqa tarmoqlar bilan bog'liqligi
2	Sanoatda turizmning ulushi
3	Qishloq xo'jaligi, o'rmonchilik va baliqchilikda turizmning ulushi
4	Xizmat ko'rsatishda turizmning ulushi
5	Eksportda turizmning ulushi
6	Importda turizmning ulushi
7	Qurilish sohasida turizmning ulushi
8	Bank-moliya sohasida turizm ulushi
9	Raqamli iqtisodiyotda turizmning ulushi
10	Davlat xarajatlarida turizmning ulushi
11	Davlat daromadlarida turizm ulushi

Tadqiqot, asosan, turizmida statistika hisobining ilg'or xorijiy tajribasini muntazam o'rganish, statistika hisobi va statistik kuzatuv tamoyillarining zaif tomonlarini aniqlash, shuningdek, O'zbekiston turizmida statistik kuzatuvning samarali tizimini shakllantirish bo'yicha tashkiliy va uslubiy tavsiyalarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan urinishlardan birini ifodalaydi. Ushbu muammoni hal etish O'zbekistonning alohida hududlarida ham, butun respublika miqyosida ham ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning strategik maqsadlariga xolisona javob beradigan turizm sohasini samarali boshqarishning istiqbolli shakl va usullarini ishlab chiqishni ta'minlaydi.

Shuning uchun respublikada turizm xizmatlarini rivojlantirishning ahamiyati katta. Chunki u an'anaviy milliy hunarmandchilik va xalq badiiy ijodi, iste'mol tovarlari va tashqi savdoni kengaytirish, bozor infratuzilmasini takomillashtirishga "zamin" yaratadi. Shu tufayli mazkur sohani jadal rivojlantirish uchun samarali rivojlanishga to'sqinlik qilayotgan barcha zaif tomonlarni aniqlab, ularni bartaraf qilish bo'yicha tegishli chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarur bo'ladi.

Turizm xizmatlar bozorida turmahsulotni samarali amalga oshirish uchun birinchi navbatda uning mavqei katta ahamiyatga ega. Turmahsulot mavqeiga ta'sir qiluvchi omillar esa quyidagilardan iborat: murakkab ekologik sharoitlar, siyosiy vaziyatlar, aholi o'rtasidagi tili, dini, millati bo'yicha ziddiyatlar, past darajadagi xizmat turlari, qiziq bo'lmagan me'moriy qurilishlar va boshqalar. Aytish joizki, turizm sektorida o'z ta'sirini o'tkazuvchi eng katta omil – bu turizmning mavsumiyligidir. Mavsum bo'lmagan vaqtda turizm talablarining oqimlarini tebranishini turg'un holatda saqlab qolish uchun quyidagi masalalarga alohida e'tiborni qaratish lozim, deb hisoblaymiz:

- yoshlarbop tadbirlar, rok-konsertlar, o'ziga xos festivallarni doimiy ravishda o'tkazish va ular haqida ma'lumotlarni keng tarqatish;
- mavsumga kam e'tibor beriladigan ziyorat turizmiga yanada ko'proq e'tiborni qaratish, tegishli infratuzilmalarni yaratish;
- turistik mavsum bo'lmagan paytlarda ma'lum bir sohalar bo'yicha olimlar va tadqiqotchi ekspertlar uchun ilmiy-amaliy anjumanlar, turliforumlar, madaniy tadbirlar tashkil etish;
- milliy madaniyatimizni tarannum etuvchi jahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan san'atimizni, folklorini, milliy maqom va cholg'u asboblari bo'yicha maxsus ko'rik tanlovlari, tasviriy san'at ko'rgazmalari, "Navro'z" sayillari va hosil bayramlarini yanada kengroq miqyosda tashkil etish.

O'zbekiston turizm sektori barqaror rivojlanishiga erishish uchun barcha omillar tasirini inobatga olgan holda tarmoq salohiyatidan to'la foydalanib, turistik xizmatlarni ko'rsatishning iqtisodiy samaradorligini oshirishga erishish zarur. Bunda jahon turizm xizmatlari bozorida raqobat kurashining avj olganligini hisobga olib, xorijiy mijozlar uchun turizm mahsulotlari jozibadorligini differentsiyalash va diversifikatsiya qilish zaruratidan kelib chiqqan holda ish ko'rishni taqozo qiladi. Chunki, turizm sektori korxonalarini yangi innovatsion yondashuvlar asosida boshqarish va statistik baholash obyektiv zaruratga aylanib bormoqda.

Turizmni multiplikativ rivojlanishini aniqlashda ekonometrik model turlaridan foydalanishni taklif qilamiz. Xalqaro tadqiqotlarda eng ko'p qo'llanadigan metod ARDL modelidir.

Ko'p o'zgaruvchan vaqtli qatorlar ma'lumotlarini tahlil qilish uchun ARDL (Autoregressive distributed lag) modeliga asoslangan ekonometrik tenglamalardan foydalanildi. Tadqiqot ARDL modelidan foydalangan holda vaqtli qatorlarning grafik matritsasini qurishni o'z ichiga oldi. Bundan tashqari, bog'liq va mustaqil o'zgaruvchilar uchun korrelyatsiya matritsalarini baholashni, stasionarlikni tekshirish uchun Dickey-Fuller test ko'rsatkichlarini baholashni va kointegratsiya uchun Bound testini o'tkazishni o'z ichiga oldi hamda ARDL modeli regressiya tenglamasi shakllantirildi.

Bundan tashqari, ARDL modeli Cusum diagnostik testi bilan bir qatorda regressiya tenglamalari shartlarining ahamiyatini baholash uchun Gauss-Markov testi orqali tekshirildi. Ta'kidlash joizki, tenglama mustaqil o'zgaruvchilarning keyingi yildagi qaram o'zgaruvchiga kechikkan ta'sirini o'z ichiga oladi.

Avtoregressiv taqsimlangan kechikish modeli ARDL modeli o'zgaruvchilar o'rtasidagi vaqt o'rtasidagi munosabatlarni tekshirish uchun ekonometrikada keng qo'llaniladigan usullardan biri hisoblanadi [2]. ARDL model tadqiqotlarda qisqa va uzoq muddatli dinamikani yoki ushbu o'zgaruvchilar orasidagi aloqalarni tahlil qilish imkonini beradi [3]. Shuningdek, ARDL modeli bitta o'zgaruvchidagi o'zgarishlar nafaqat yaqin vaqt ichida, balki uzoq vaqt oralig'ida ham boshqalarga qanday ta'sir qilishini tushunish imkonini beradi. Ushbu model iqtisodiy va ijtimoiy tadqiqotlarni tekshirishda hamda o'tmishdagi davrdagi ma'lumotlarga asoslangan kelajak tendensiyalari haqida prognoz qilish uchun muhim vositaga aylantiradi [4].

ARDL modeli stasionar bo'lmagan o'zgaruvchilar bilan ishlashda va kointegratsiya tahlillarini o'tkazishda ayniqsa qimmatlidir [5]. An'anaviy regressiya modellari stasionar bo'lmagan ma'lumotlar uchun mos emas, chunki ular ishtirok etadigan o'zgaruvchilar barqaror munosabatlarga ega, deb taxmin qilinadi.

Shuningdek, ARDL modeli o'zgaruvchilar stasionar bo'lmagan xatti-harakatlarni ko'rsatadigan vaqtli qatorlarda doimiy munosabatlarni tushunishdan manfaatdor bo'lganda foydalidir. Bu uni real iqtisodiy hodisalarni hal qilish uchun ekonometrikada muhim vositaga aylantiradi.

Statistik usullardan biri bo'lgan ARDL modeli bir vaqtning o'zida bir nechta o'zgaruvchilar o'rtasidagi doimiy bog'lanishlarni tekshirish imkonini beradi.

Shuningdek, ARDL modeli vaqt qatorlari doirasida bir nechta o'zgaruvchilar o'rtasidagi doimiy munosabatlarni tekshirishni osonlashtiradi. Ushbu model ikki yoki undan ortiq o'zgaruvchilar o'rtasidagi uzoq muddatli kuzatuvlarni tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligi va vaqt o'tishi bilan dinamikasini aniqlash imkonini beradi [6].

ARDL modelida qaram o'zgaruvchi o'zining kechikkan qiymatlari, shuningdek, mustaqil o'zgaruvchilarning kechikkan qiymatlari bo'yicha regressiyalanadi [7]. Bu tushuntirish o'zgaruvchilarning javob o'zgaruvchisiga ham bir vaqtda, ham kechiktirilgan ta'sirini tekshirish imkonini beradi. Kechiktirilgan effektlarni kiritish, ayniqsa, vaqt o'tishi bilan kechiktirilgan yoki to'plangan ta'sirlarni qo'lga kiritish uchun foydalidir.

Taniqli iqtisodchi olim, Narayan Paresh Kumar ARDL modelini ko'plab iqtisodiy tadqiqotlarda qo'llagan. Turizm, valyuta kurslari va iqtisodiy o'sish kabi mavzularda empirik tadqiqotlarni o'z ichiga olgan hamda kointegratsiya va birlik ildizi testi bo'yicha tadqiqotlari orqali muhim natijalarga erishgan.

Horijlik iqtisodchi olim Mohsen Bahmani-Oskooee turizm, valyuta kursi dinamikasi va uning eksport oqimlariga ta'siri sohasidagi tadqiqotlarida ARDL modelini qo'llagan. Tadqiqotlar natijalaiga ko'ra valyuta kurslari, eksport va turli iqtisodiy o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni ekonometrik modellarning ishonchlilik darajasi o'z aksini topgan.

Avtoregressiv taqsimlangan kechikish (ARDL) modeli uchun quyidagi formula ifodalandi.

$$Y = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 Y_{t-2} + \dots + \alpha_p Y_{t-p} + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 X_{t-2} + \dots + \beta_q X_{t-q} + \gamma_1 Z_{t-1} + \gamma_2 Z_{t-2} + \dots + \gamma_r Z_{t-r} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Bu yerda,

Y_t – t vaqtidagi natijaviy omillarni ifodalaydi.

$Y_{t-1}, Y_{t-2}, \dots, Y_{t-p}$ - omil belgilarning kechikkan qiymatlarini ifodalaydi..

$X_{t-k}, X_{t-k-1}, \dots, X_{t-k-q}$ – omil belgilarning ning kechikkan qiymatlarini ifodalaydi, $Z_{t-1}, Z_{t-2}, \dots, Z_{t-r}$ natijaviy omillarga ta'sir etuvchi boshqa omillarning kechikkan qiymatlarini ifodalaydi.

$\alpha_0, \alpha_1, \dots, \alpha_p, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_q, \gamma_1, \gamma_2, \dots, \gamma_r$ baholanadigan koeffitsiyentlar ifodalaydi, ε_t t vaqtidagi xatolikni ifodalaydi..

Tadqiqot bo'yicha ekonometrik modelni shakllantirishda quyidagi gipoteza ilgari surildi.

Jahon turizm tashkiloti tavsiyalariga ko'ra turizmni iqtisodiyotdagi o'rni uch xil talqin qilinadi. Bular turizmning iqtisodiyotdagi to'g'ridan to'g'ri o'rniga egaligi, bilvosta ta'siri asosidagi o'rni, multiplikativ ta'siri asosidagi o'rni va umumiy o'rni.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda turizmning iqtisodiyotdagi to'g'ridan to'g'ri o'rnini hisoblash uchun turizm yordamchi hisobi ishlab chiqilgan hamda hozirda amaliyotga keng qo'llanilmoqda. Lekin turizmni bilvosita va multiplikativ ta'siri aniqlash uchun tafsiyaviy standart hozircha mavjud emas, ayrim davlatlar o'zlari metodologiyasi bo'yicha turizmni bilvosita va multiplikativ hisobini yuritadilar.

Turizm sababli aeroportlar yoki vokzallar ta'mirlanadi yoki quriladi, transportlar tezligi va ifratuzilmasi takomillashtiriladi, yo'llar va ularning atrofi yaxshilanadi, turizm obyektlarning atrofidagi ekologik holat va ularga tutush infratuzilma ko'proq daromad oladi.

Turizm yordamchi hisobi (TYOH) Milliy hisoblar tizimining muhim hisoblaridan biri bo'lib, uni O'zbekiston milliy statistika amaliyotiga to'liq joriy qilish hamda TYOH ko'rsatkichlarini xalqaro standartlarga muvofiq shakllantirish iqtisodiyotimizning strategik sohasi hisoblangan turizmni jadal rivojlantirish uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratish, turizm salohiyatidan yanada to'liq va samarali foydalanish imkonini beradi.

Turizmni iqtisodiyotdagi o'rnini bevosita baholashda har bir makroiqtisodiy sohalar bilan korrelyatsion bog'liqligini tahlilini taklif qilamiz.

Turizmni multiplikativ rivojlanishini aniqlashda ekonometrik model turlaridan foydalanishni taklif qilamiz. Xalqaro tadqiqotlarda eng ko'p qo'llanadigan metod ARDL modelidir.

Turizm statistikasini hisobini olib borish bo'yicha, xalqaro tajribalar turlicha va ko'plab standartlar mavjud. Ular tavsiya xarakteriga ega. Lekin, ushbu tavsiyalar ko'pchilik davlatlarda milliy xususiyatlarni hisobga olmagan holda qo'llanilib kelinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Вспомогательный счет туризма: рекомендуемая методологическая основа, 2008 год, ИСБН 098-92-1461023-6, -Ню Ёрк, БМТ, БТТ, Евростат. 2010. Ст.10
2. Nkoro, Emeka, and Aham Kelvin Uko. "Autoregressive Distributed Lag (ARDL) cointegration technique: application and interpretation." *Journal of Statistical and Econometric methods* 5.4 (2016): 63-91.
3. Hasan, Arshad, and Zafar Mueen Nasir. "Macroeconomic factors and equity prices: An empirical investigation by using ARDL approach." *The Pakistan Development Review* (2008): 501-513.
4. Rahman, Preethu, Zhihe Zhang, and Mohammad Musa. "Do technological innovation, foreign investment, trade and human capital have a symmetric effect on economic growth? Novel dynamic ARDL simulation study on Bangladesh." *Economic Change and Restructuring* 56.2 (2023): 1327-1366.
5. Ghouse, Ghulam, Saud Ahmed Khan, and Atiq Ur Rehman. "ARDL model as a remedy for spurious regression: problems, performance and prospectus." (2018): 1-29.
6. Agovino M., Bartoletto S., Garofalo A. A long-term analysis of efficiency in the Italian banking system from 1861 to 2010 // *Structural Change and Economic Dynamics*. – 2022. – T. 61. – S. 227-241.
7. Eren M. Fuzzy autoregressive distributed lag model-based forecasting // *Fuzzy Sets and Systems*. – 2023. – T. 459. – S. 82-94.
8. Khujamurodov, A., & Jumanova, Z. (2020). Methodological Aspects of the Bank's Information Security. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR)* ISSN, 2249(0892).
9. Khujamurodov, A. J., Djalilov, F. A., Khamzaev, A. N., & Umarmujayev, A. M. (2023). Improving the infrastructure of the stock market in the context of economic modernization. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 401, p. 03054). EDP Sciences.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Jtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 4

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

